

МОВНА ТА КОНТЕКСТУАЛЬНА ЗДОГАДКИ ЯК ВАЖЛИВІ ПРИЙОМИ СЕМАНТИЗАЦІЇ НЕЗНАЙОМОЇ ЛЕКСИКИ

Мартиненко Валентина Олександрівна

канд. пед. наук, провідний науковий співробітник відділу
початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України
Україна

Формування в учнів здатності до прогнозування в останні десятиріччя привертає увагу фахівців у галузі психології, психолінгвістики, лінгводидактики, педагогіки та інших наук. Прогностична діяльність відіграє значну роль у різних видах мовленнєвої діяльності, зокрема, у процесі читання.

Механізм імовірного прогнозування, як важливий психологічний компонент процесу читання, проявляється на лінгвістичному/вербальному і смислому рівнях. Його розвиток тісно пов'язаний з володінням читачем системою мови.

Вербальний і смисловий види прогнозування сприяють глибшому проникненню школярів у змістову тканину тексту, полегшують процеси його сприймання, аналізу, розуміння й інтерпретації (О. Богданова, І.Зимня, Л. Мошинська, К.Сєдова, С. Уланович, Р.Фрумкіна, Н. Чепелєва).

Розкриємо детальніше сутнісні характеристики вербального прогнозу. Вербальне імовірне прогнозування безпосередньо пов'язане з *мовною та контекстуальною здогадкою*. Варто зазначити, що фаховій літературі немає узгодженої думки щодо трактування суті цих видів здогадки. Почасти вони вживаються як синонімічні поняття, або ж контекстуальна здогадка розглядається у структурі мовної. На нашу думку, в аспекті читацької діяльності молодших школярів їх варто розрізняти. Ми поділяємо позицію тих дослідників, які визначають мовну здогадку як розуміння слів, мовленнєвих структур на основі застосування знань у галузі словотвору і сполучуваності слів. [1,с.92]. Під час цього виду прогнозу читачі спираються на здогадку/передбачення у межах слова (його форми, словотвірної моделі), стійких словосполучень, висловів; на лексико-граматичні ознаки

сполучуваності слів (рід, число, відмінок), чи структуру речення за його початком. При цьому читач прогнозує, яке слово, речення, мовленнєва формула можуть іти услід за щойно сприйнятим [2].

Контекстуальна здогадка забезпечує розкриття учнями значень незнайомих слів через контекст - конкретний мовленнєвий матеріал, вербальне оточення слова, яке сприяє однозначному розумінню його семантики. Цей вид здогадки ґрунтується не лише на аналізі граматичної структури, у якій знаходиться та чи інші лексична одиниця, але й на семантичному аналізі всього смислового блоку, у який вона входить.

Залежно від того, у яких межах лежать контекстуальні ознаки, виділяються такі види контексту: на рівні речення (чи його частини), на рівні абзацу, на рівні всього тексту (М. Абрамова, Н. Большакова, О. Низькошапкіна та ін..).

Встановлення семантики незнайомого слова через контекст вимагає від учня певних логічних операцій, уміння розмірковувати, робити висновки та ін. Передбаченню сприяє і такий важливий чинник, як мовленнєвий досвід дитини: чим він багатший, тим більш точним є прогнозування; повнішим і глибшим стає розуміння змісту.

Розвиток прийомів мовної та контекстуальної здогадки, уваги дітей до незнайомих слів, як показує шкільна практика, набуває особливої актуальності в початковій школі. Адже практично кожний текст, з яким взаємодіють школярі, містить певний відсоток незнайомої лексики. Окремо варто наголосити на тому, що істотне зниження інтересу учнів до книжки, до читання, обмежений словниковий запас спричинили ситуації, коли багатьом дітям виявляються незрозумілими у тексті слова з числа нейтральної, частотної, загальноживаної лексики. Словникова робота на уроці із з'ясування значень слів, яка зазвичай передує безпосередньому сприйманню змісту творів, не завжди вичерпує той масив лексики, яка виявиться незнайомою для того чи іншого учня під час читання. Це важко спрогнозувати. Слова у тексті, за винятком стійких висловів, щоразу вживаються у нових поєднаннях і від цього змінюється їх значення. Під час читання дитина, спираючись на індивідуальний словниковий запас,

обмежені фонові знання, життєвий досвід, дуже часто, не замислюючись, переводить знайомі їй слова, словосполучення у звичні для неї номінативні значення, що призводить до неправильного розуміння. Особливо це стосується текстів, де досить широко використовується синонімія, алегорії, порівняння, метафори і т. ін.

Формуванню прийомів мовної та контекстуальної здогадок сприятиме цілеспрямоване виконання учнями вправ і завдань не контекстного і контекстного характеру, які досить широко представлені у методичній літературі. Серед них: різноманітні вправи на словотвір; розвиток в учнів умінь встановлювати лексико-граматичні, смислові зв'язки незнайомого слова в реченні; збагачення словникового запасу: робота з багатозначними словами, епітетами, порівняннями, синонімами, антонімами; виконання завдань на семантичний аналіз смислового блоку, у який входить незнайоме слово, і в якому потрібно розпізнати його лексичне значення; робота із словниками з метою перевірки правильності розуміння слова, словосполучення, вислову у контексті та ін.. Особливе значення у цьому сенсі мають завдання прогностичного характеру з опорою на позатекстові елементи (заголовок, ключові слова, ілюстрації), а також ілюстративно-довідковий апарат дитячої книжки (написи на обкладинці, титульному аркуші, анотація, зміст(перелік творів), а також опора на індивідуально-особистий життєвий, читацький досвід молодших школярів, їх фонові знання.

Список використаних джерел:

1. Мочалова Л. Н. Особенности формирования механизма вероятностного прогнозирования текста у детей 9-8 лет с недоразвитием речи: сб. науч. трудов. Евразийский Союз Ученых (ЕСУ). № 4, 2016. С. 92-95.

2. Богданова Е. С. Приём выдвижения смысловых гипотез в ходе обучения восприятию и интерпретации художественного текста, Учёные записки ЗабГУ, № 6, 2017. С.134-139.